

הכוהנים הלוויים ומעשה העגל

רש"י, בפירושו לשמות, ל"א, יח, ד"ה "ויתן אל משה", כתב:
"אין מוקדם ומאוחר בתורה; מעשה העגל – קודם לציווי מלאכת המשכן
ימים רבים היה, שהרי ב"ז בתמוז נשתברו הלוחות, וביום הכפורים נתרצה
הקב"ה לישראל ולמחרת התחילו כנדבת המשכן, והוקם באחד בניסן"¹.
עצם קביעתו של רש"י, שאין מוקדם ומאוחר בתורה, אין בה כדי להתמיה, שכן רש"י
משתמש בכלל זה גם במקומות רבים אחרים (בניגוד לרמב"ן, המצמצם מאוד כלל זה²).
ואולם הנימוק המופיע בדברי רש"י ליישומו של הכלל בכתוב זה – יש בו כדי להתמיה.
וכך ניסח קושי זה המהר"ל ב"גור אריה" במקום:

"וקשה, דמה ראייה מביא מזה שאין מוקדם ומאוחר בתורה, שהרי עדיין יש
לומר דהיה ציווי מלאכת המשכן קודם מעשה העגל, אלא שמה אמר
לישראל הציווי על מלאכת המשכן אחר יוה"כ, כאשר נתרצה להם על מעשה
העגל?"

המהר"ל מיישב בעצמו את קושייתו, וז"ל:

"ונראה לי, מה שאמר 'הוקם המשכן באחד בניסן', שאין זה צריך לפירושו,
נראה שזהו הראיה שהיה ציווי מלאכת המשכן אחר יוה"כ... פירוש, שדווקא
רצה הקב"ה להקימו באחד בניסן כדכתיב בקרא בהדיא, ואם כן למה היה
הקב"ה מצווה אותם על מלאכת המשכן קודם י"ז בתמוז?"

תירוץ זה דחוק הוא מכמה טעמים:

- א. אין כל ראייה מהכתובים כי הייתה כוונה מיוחדת בהקמת המשכן באחד בניסן.
- ב. גם אילו הייתה כוונה כזו, הדין נותן שמה יצטווה על מלאכת המשכן בשעת
עלייתו להר, שהייתה קודם י"ז בתמוז, שהרי שאר עליותיו לא נגרמו אלא
בעקבות החטא.
- ג. אין נראה בלשון רש"י שזו היא הוכחתו, שכל בכגון דא לא היה לו לסתום אלא
לפרש.

תשובה אחרת השיב ר' אליהו מזרחי לקושיה זו, וז"ל:

"שאי אפשר לומר שציווי ה' למשה על מלאכת המשכן היה קודם מעשה
העגל, וציווי משה לישראל על המשכן היה אחר שנתרצה על מעשה העגל.

1 וראה עוד רש"י לשמות, ל"א, יא, ד"ה – "ושב אל המחנה".

2 עיין עזרא ציון מלמד, "מפרשי המקרא – דרכיהם ושיטותיהם", חלק א' עמ' 435–434 וחלק ב'
עמ' 940–939.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

שאם כן, איך ידע משה אם נתרצה הקב"ה לישראל על דבר המשכן... שמא לא נתרצה רק על נתינת הלוחות לישראל...".

אף תירוץ זה אינו מחזור, שהרי גם ביטול ציווי המשכן לא מפורש בתורה, וכשם שלמד משה על ביטול הציווי, כך יכול היה ללמוד על החזרתו, וההיגיון שאסר – הוא ההיגיון שיתיר.

נראה בעיני, כי רש"י לא נתכוון בדבריו אלו להביא ראיה מוחלטת לשיטתו אלא לבאר את סדרי המאורעות לפי תפיסתו. תידע שכן, שהרי רש"י גם לא פירט כאן את ההוכחות לזמנים שהזכיר בדבריו. על כורחך אתה אומר, כי רש"י נסמך בדבריו אלה על תפיסה כללית יותר המבוארת בדבריו במקומות אחרים.

יש הטוענים³, כי דברי רש"י בנויים על הנחתו, כי פרשת משפטים – אף היא אינה במקומה. וכך אומר רש"י בשמות, כ"ד, א:

“ואל משה אמר – פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדיברות, בד' בסיוון נאמר לו עלה”.

בהתאם לכך אומר רש"י על פסוק ג שם:

“ ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים – ז' מצוות שנצטוו בני נוח ושבת וכיבוד אב ואם ופרה-אדומה ודינין שניתנו להם במרה”.

זאת בניגוד לראב"ע ורמב"ן, המפרשים פסוק זה על פרשת משפטים הכתובה לפניו. מתי א"כ נאמרה לדעת רש"י פרשת "ואלה המשפטים"? דבר זה מפורש בדבריו לשמות, ל"א, יח:

“ככלתו לדבר אתו – החוקים והמשפטים שבואלה המשפטים”.

נמצא, כי לדעת רש"י נאמרה למשה בארבעים הימים הראשונים פרשת "ואלה המשפטים", ומשום כך – לדעת בעלי שיטה זו – לא יכול היה רש"י לייחס גם את ציווי המשכן לאותם ארבעים הימים ולכן איחרם לעלייה השלישית (או לאחריה). הסבר זה מבאר יפה את ההתאמה בין דברי רש"י במקומות השונים⁴, אולם אין די בו כדי לבאר, מהי הסיבה בפשט הפסוקים, שגרמה לרש"י לאחוז בשיטה זו; כמו כן עדיין קשה, מדוע לא יאמר, כי בארבעים הימים הראשונים נאמרה לו גם פרשת משפטים וגם ציווי המשכן.

נראה בעיניי, כי לשון הכתוב ביחס למטרת עלייתו של משה היא שהכריחתו לפרש כן. וזו לשון הפסוק: “ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם” (שמות, כ"ד, ב), ואילו עניין המשכן לא נזכר כלל⁵.

* *

3 כך שמעתי מהרב יואל בן נון ופרופ' נ. ליבוביץ.

4 וכבר עמדו על כך מפרשי רש"י.

5 וכך ראיתי גם בפירוש "משיח אילמים" על פירוש רש"י לתורה, לר' יהודה כלץ.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

נבדוק כעת, האם יש להקדמת מעשה העגל לציווי מלאכת המשכן השלכות או סיבות רעיוניות. מפרשי רש"י - א. ברלינר והרב ח. שעוועל - ציינו, כי מקור דברי רש"י הוא בתנחומא, כי תשא, לא, וזה לשון התנחומא:

"פסל לך - אימתי ירד משה מן ההר? אמר ר' יהודה בר שלום - ק"כ יום עשה משה אצל הקב"ה... וירד בעשור (לתשרי)... בו ביום נאמר לו למשה 'סלחתי כדברייך'... ומיד ציווה לו למשה 'ועשו לי מקדש'."

אפשר, כי זהו מקורו של רש"י, ואולם נראה, כי מתאים יותר לציין לתנחומא, תרומה, ח⁶:

"ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" - אימתי נאמר למשה הפרשה הזו של משכן? ביה"כ עצמו, אע"פ שפרשת המשכן קודמת למעשה העגל. א"ר יהודה בר שלום - אין מוקדם ומאוחר בתורה, שנאמר - 'נעו מעגלתי לא תדע' (משלי, ה', ו) - מטולטלות הן שביליה של תורה ופרשותיה; הווי, ביה"כ נאמר למשה 'ועשו לי מקדש'. מניין? שכן עלה משה בשישה בסיוון ועשה ארבעים יום וארבעים לילה, ועוד עשה ארבעים, ועוד עשה ארבעים, הרי מאה ועשרים. ואתה מוצא שביה"כ נתכפר להם, ובו ביום א"ל הקב"ה - 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם', כדי שיידעו כל האומות שנתכפר להם מעשה העגל. ולכן נקרא משכן העדות, שהיא עדות לכל באי עולם שהקב"ה שוכן במקדשם; אמר הקב"ה - יבוא זהב שבמשכן, ויכפר על זהב שנעשה בו העגל, שכתוב בו 'ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב' וגו', ולכן מתכפרין בזהב - 'וזאת התרומה אשר תקחו מאתם - זהב'. אמר הקב"ה - 'כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך' (ירמיה, ל', יז)."

יתר מדרש זה על הקודם, בכך שהוא מתאר לא רק את היחס הכרונולוגי בין מעשה העגל וציווי המשכן אלא גם את היחס הרעיוני ביניהם. ציווי המשכן הוא עדות על כפרת מעשה העגל, ואף הזהב שניתן למלאכת המשכן בא לכפר על הזהב שבו נעשה העגל. מנקודה זו קצרה הדרך אל תפיסתו של הרמב"ם במורה נבוכים, ח"ג, ל"ב (עמ' שנ, מהדורת קאפח), וז"ל:

"והציווי הזה על הקרבן והפנייה לבית לא היה אלא בגלל השגת היסוד הזה ובשבילו הועברו אותם העבודות לשמו, כדי שיימחו עקבות עבודה זרה ויתבסס יסוד ייחודו"⁷.

היינו, ציווי המשכן ועבודתו אינו דבר שלכתחילה אלא דבר שבדיעבד, ויש בו משום

6 מקור זה - וכן שאר המקורות שיצוינו בהמשך - הם ע"פ ספרה של נ. ליבוביץ 'עיונים בספר שמות', עמ' 337-347, ומקור הדברים בספרו של הרב מ. כשר 'תורה שלמה', פרשת תרומה, כרך כ', פרק כ"ה, אות עא. כמו כן מציין הרב כשר למדרשים חולקים, שם, אות עב.
7 דברי המדרש אינם מובילים בהכרח לתפיסת הרמב"ם שכן ייתכן, כי מצוות משכן וקרבנותיו היא דבר שלכתחילה, ורק במציאות שנוצרה בעקבות חטא העגל שימש המשכן ככפרה על חטא העגל.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

התפשרות עם הטבע האנושי. אמנם הרמב"ם אינו קושר תפיסה זו לחטא העגל דווקא אלא לעצם המצב הכללי בעולם - וישראל בכללם - שראה בקרבנות דרך הכרחית לעבודת ה'. נמצא, כי דברי הרמב"ם יכולים להיאמר גם לדעת המקדים את ציווי המשכן למעשה העגל. קשר מפורש בין תפיסת הרמב"ם ומעשה העגל נמצא בדברי האברבנאל לירמיהו, ז', כב, על הפסוק - "כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אתם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח", וז"ל:

"והנראה לי בפירוש הפסוק הוא, שהנה ישראל כשיצאו ממצרים, ובאו לפני הר סיני, ושמעו התורה והמצוות - לא ציווים ה' דבר מעניין הקרבנות... אמנם כאשר עשו העגל... הוצרך לתקן להם צרי ורפואה למחלתם ורשעיהם, ולכן באו מצוות הקרבנות... שלא נצטוו עליהם אילולי היו חוטאים".
לכאורה, לשיטת האברבנאל, יש הכרח לאחר את ציווי המשכן למעשה העגל⁸, ואולם באמת אין הדבר כן, שהרי האברבנאל בפירושו לתורה לא שינה את סדר המאורעות; אדרבה, מלשונו בסוף משפטים עולה בבירור, כי ציווי המשכן קדם למעשה העגל, וז"ל:

"...ופדי לעשות עמהם החסד הזה, מיד אחרי אומרו 'ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה', נאמר לו - 'דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה...' ובהיות אדון הנביאים בהר... חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם עגל מסכה. וה' יתברך בכעסו עמהם ראה להרחיק מהם שכינתו... ולכן לא היה ראוי שילך בתוכם, רוצה לומר, כמו שאמר לעשות כשציווה אותם על המשכן".

ונראה מדבריו כאן ובתחילת ויקרא, כי עשיית המשכן היא דבר שלכתחילה, ומעשה העגל גרם לתוספת קרבנות מסוימים. מכל מקום, אם נניח, כי רש"י שותף לתפיסת האברבנאל, ייקל עלינו להבין מדוע שינה את סדר המאורעות⁹. אלא שנראה, כי דבר זה קשה לאומרו. כבר ראינו, כי רש"י, כאשר ציטט את התנחומא, נמנע מלדבר על היחס הרעיוני שבין מעשה העגל ומלאכת המשכן. זאת ועוד - בכל פירוש רש"י למקרא לא נמצא רמז לתפיסה זו, ודבר זה - אי אפשר שיהא מקרה. משום כך נראה, כי אין להשליך משיטת רש"י בסדר המאורעות לתפיסתו הרעיונית את עניין המשכן¹⁰. מאידך נראה, כי יש קשר הדוק בין הקדמת מעשה העגל לציווי מלאכת המשכן ע"י רש"י לבין תפיסתו את היחס בין הכהונה והלוויה, ובדברינו הבאים נרחיב בעניין זה¹¹.

* * *

- 8 וכך אמנם עולה מדבריה של נ. ליבוביץ לעיל הערה 6, עמ' 340, הע' 4.
9 אמנם הרמב"ן, החולק על רש"י, וסבור שציווי המשכן קדם למעשה העגל (ויקרא, ח', א) הוא גם החולק על הרמב"ם, וסובר, שהקרבנות הם דבר שלכתחילה (ויקרא, א', ט).
10 לדברי רש"י בויקרא, ט', ב: "קח לך עגל" - להודיע שמכפר לו הקב"ה ע"י עגל זה על מעשה העגל שעשה" - אין שייכות לכאן. שם מדובר על קרבן פרטי ולא על המשכן וקרבנותיו ככלל.
11 נגע בעניין זה ש. רוזנפלד במאמרו "מינוי אהרן ובניו - לכתחילה או בדיעבד", עלון שבות,

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

בדברים, י', ח, אומר משה לעם: "בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה' לעמך לפני ה' לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה". רש"י פירש: "בעת ההיא" - בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים וטעיתם בעגל, ובני לוי לא טעו, הבדילים המקום מכם. 'לשאת את ארון' - הלוויים. 'לעמך לפני ה' לשרתו ולברך בשמו' - הכהנים, והיא נשיאת כפים".

מדברי רש"י אלה עולות שתי מסקנות: א. רק בעקבות מעשה העגל נבחר שבט לוי. ב. בחירה זו הייתה הן לתפקידי לווייה והן לתפקידי כהונה. מכאן משמע, כי אין אפשרות לדבר על אהרן ובניו ככהנים לפני מעשה העגל. אין צריך לומר, כי תפיסה זו מחייבת להקדים את מעשה העגל לציווי מלאכת המשכן ימים רבים, שכן יחד עם ציווי המשכן משולב הציווי על משיחת אהרן ובניו לכהנים (שמות, כ"ח). דברים אלו שאנו משערים בשיטת רש"י - מפורשים הם בדברי הספורנו לשמות, כ"ד, יח.

"זיהי משה בהר" - והושג זה בארבעים יום האחרונים, ובהם נצטווה על מלאכת המשכן... וזה בעצמו ביאר באומרו - 'עשו לי מקדש ושכנתי בתוכם', לא כמו שיעד קודם לכן, כאומרו 'מזבח אדמה תעשה לי' בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך'. אבל עתה יצטרך לכהנים¹², וזה בעצמו התבאר באומרו - 'ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך'. והנה לא נבחר שבט לוי לשרת עד אחר מעשה העגל, כמו שהעיד באומרו - 'בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי... לשרתו ולברך בשמו".

קשה לדעת, אם תפיסת רש"י את עניין הכהונה והלווייה גרמה לו להקדים את מעשה העגל לציווי מלאכת המשכן. אולם ברור, כי תפיסתו את עניין הכהונה והלווייה מתאפשרת, רק אם נניח כי מעשה העגל קדם לציווי מלאכת המשכן. מן הראוי להתעכב קמעה על שיטתו של רש"י בעניין הכהונה והלווייה. מפירושו לדברים שהובא לעיל, עולה, כאמור, כי בחירת שבט לוי נבעה מזכות מעשיהם בחטא העגל. עוד עולה, כי בעקבות התנהגות זו זכה שבט לוי בתפקידי כהונה ולווייה כאחד. מכיוון שלא שמענו על התנהגות מיוחדת של אהרן ובניו במעשה העגל שיכולה לזכותם בכהונה - אדרבה, אהרן היה הגורם לחטא - מסתבר אם כן, כי מתחילה ניתנה הכהונה והלווייה כמכלול אחד לשבט כולו. הפיצול בין הלווייה והכהונה חייב להתבאר אפוא רק כשלב שני, לפחות מבחינה רעיונית. לא נתבאר בדברי רש"י, מדוע זכה דווקא אהרן מכלל השבט בתפקיד הכהונה; אולם ברור, כי לשיטת רש"י, הכהנים חייבים לבוא משבט לוי דווקא. נמצא, אהרן זכה בכהונה מכוח היותו משבט לוי. שיטתו של רש"י תתחדד יותר לכשנעמיד מולה את שיטת הרמב"ן. הרמב"ן - כאמור לעיל - סבור כי הפרשיות כולן כסדרן:

שנה י"ג, גיליון 93, עמ' 90 ואילך, אלא שדבריו שם צריכים תיקון והרחבה ע"פ המתבאר בדברינו בהמשך.

12 לעצם שיטת הספורנו, כי לולי חטא העגל היה כל אדם ראוי להקריב, יש ליחיד דיון נפרד, וראה דבריו לדברים. כ"ו, ג.

"ועל דרך הישר, נצטווה משה במלאכת המשכן קודם למעשה העגל, וכשנתרצה לו הקב"ה והבטיחו שישרה שכינתו בתוכם, ידע מעצמו שמצוות המשכן במקומה עומדת, וציווה לישראל עליה" (ויקרא, ח', א). ברור, כי לשיטת הרמב"ן אין לתלות את בחירת אהרן ובניו לכהונה במעשה העגל, שהרי משה נצטווה עליה קודם רדתו מההר וחטא העגל. משום כך נתקשה הרמב"ן בפסוק בדברים, אשר ע"פ פשוטו מדבר על בחירת שבט לוי לכלל תפקידי כהונה ולווייה בעקבות חטא העגל. וכך מפרש הרמב"ן פסוק זה:

"זהנכון בעיניי, כי 'בעת ההיא' השני - כראשון (ר"ל: הזמן שאליו רומז הביטוי 'בעת ההיא' בפסוק ח זהה לזמן שאליו רומז הביטוי 'בעת ההיא' בפסוק א). כי בעת שאמר לו 'פסל לך שני לחת אבנים', נתרצה לישראל, ונצטווה על המשכן, ואז נצטווה גם לאהרן... ועשה הבדלת כל השבט עניין אחד, כי מן היום ההוא היה לפניו שיהיו שבטו נתונים לו לעבוד עבודת המשכן. או יאמר, כי שבט הלוי נבדל בעת ההיא להיות הכהנים מהם, כי גם הם נושאים הארון... והם שישרתו לשם ויברכו בשמו".

הכיר הרמב"ן, כי הפסוק מדבר גם על תפקידי כהונה; משום כך פירש, כי עניין ההבדלה איננו אלא התרצות וחזרה על בחירת אהרן שהייתה קודם למעשה העגל ונתבטלה עם עשייתו. לדעת הרמב"ן, "בעת ההיא" אינו רומז למעשה שבט לוי, שהרי מעשה זה אינו יכול לזכות את אהרן בסליחה; משום כך פירש, כי הביטוי רומז לסליחת הקב"ה לעם בעקבות תפילת משה. על הקושי הכרוך בכך שהפסוק מדבר על בחירת השבט כולו ולא רק על בחירת אהרן ובניו משיב הרמב"ן שתי תשובות: א. מן העת ההיא (מרגע שנאמר 'פסל לך') החליט הקב"ה לצרף בעתיד (בשנה השנייה) את הלויים כמסייעים לאהרן. ב. אין מדובר כאן על תפקידי לווייה כלל אלא רק על תפקידי כהונה, שהרי נשיאת הארון מותרת גם לכהנים¹³, והדיבור על "שבט לוי" מכוון למשפחת אהרן ושבט לוי.

נמצא, כי לפי הרמב"ן קדם מעמד הכהונה למעמד הלווייה. בחירת אהרן ובניו לכהנים קדמה למעשה העגל, ואיננה קשורה אליו כלל. גם את בחירת הלוויים ללווייה נמנע הרמב"ן מלקשור ישירות למעשה העגל. מלשונו משמע קצת, כי שבט לוי נבחר כמסייע לאהרן משום שהוא שבטו של אהרן, ובוודאי עמד לנגד עיניו הפסוק: "וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך" (במדבר, י"ח, ב). נמצא, כי בעוד שלשיטת רש"י זכה אהרן בכהונה מכוח היותו משבט לוי, הרי שלפי הרמב"ן זכה שבט לוי בלווייה מכוח היותו שבטו של אהרן. וכך אם כן יש לתאר את היחס בין הכהונה והלווייה לפי השיטות השונות:

לשיטת רש"י, ניתנה לשבט לוי בזכות מעשיו הלווייה שכללה גם כהונה, ורק בשלב שני הופרדה הכהונה וניתנה למשפחת אהרן; ואילו לפי הרמב"ן, ניתנה קודם הכהונה לאהרן ובניו מבלי לפרש את הסיבה, ורק בשלב שני (בשנה השנייה) הועברו

13 עיין על שיטתו זו בהרחבה בספר המצוות, שורש שלישי, אות ו.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

חלק מהתפקידים ללוויים כמסייעים לאהרן, ואף שם לא נזכרה הסיבה לכך. ייתכן, כי יש לקשור למחלוקת זו גם את מחלוקתם בעניין מחלוקת קורח וכל עדתו. גם רש"י וגם רמב"ן מסכימים כי מחלוקת קורח הייתה הן על הכהונה והן על הלווייה. וכך היא לשון רש"י:

" 'בקר ויָדַע ה' את אשר לו' - לעבודת לווייה, 'ואת הקדוש' - לכהונה (במדבר, ט"ז, ה).

וכתב על כך הרמב"ן שם:

"ויפה פירש... והנה כאשר נשרפו אלה הבכורות, נודע שלא בחר ה'

בעבודתם, וכאשר נתקבל קטורת אהרן נודע שהוא הקדוש".

ואולם רש"י לא פירש כיצד הוברר מי נבחר ללווייה. אף הרמב"ן הרגיש, כי הוכחת הלווייה איננה מוחלטת, שהרי הקטורת - עבודת כהונה היא. ולכן חזר ופירש, כי זאת אמנם הייתה טענת העם לאחר שריפת מאתיים וחמישים איש: "וילנו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המתם את עם ה'" (במדבר, י"ז, ו). לשון רמב"ן:

"והנכון בעיניי, שהיו העם מאמינים עתה בכהונת אהרן, שכבר יצאה אש מלפני ה' ותאכל קרבנותיו אבל היו חפצים שיהיו הבכורות משרתי המקדש במקום הלוויים... והנה יתלוננו 'אתם המתם' אתם שנתתם העצה הזאת שיקריבו קטורת בכהונים והם היו ראויים לעבודת לוויים, לא שיהיו כוהנים מקריבי קטורת".

משום כך סבור הרמב"ן, כי מופת פריחת המטה הוא ראייה על בחירת שבט לוי, בניגוד לרש"י, הסבור, כי פריחת המטה היא אות על בחירת אהרן. וזה לשון רש"י בפסוק כה:

" 'למשמרת לאות' לזיכרון שבחתי באהרן הכוהן ולא יילונו עוד על הכהונה".

ולשון רמב"ן:

"ואין המטה הזה אות רק על מטה לוי שנבחר משאר השבטים, לא על אהרן שתהיה לו הכהונה".

אפשר, כי רש"י ורמב"ן הולכים לשיטתם: רמב"ן, הסבור כי קודם נבחרו אהרן ובניו לכהונה ורק אח"כ יוחדו תפקידי לווייה ללוויים, יכול לסבור, כי במחלוקת קורח, לאחר שהוכרע עניין הכהונה, יכול עדיין להתעורר ספק על הלווייה. ואולם לשיטת רש"י, דבר זה - מן הנמנע הוא, שהרי כל עצמה של הכהונה לא ניתנה לאהרן אלא מכוח היותו משבט לוי. משום כך לא פירש רש"י כיצד הוכרע מי נבחר ללווייה ומי לכהונה, שכן בחירת אהרן לכהונה מוכיחה כבר על בחירת שבט לוי ללווייה, שהרי יש בכלל מאתיים מנה. מופת המטה איננו א"כ - לדעת רש"י - אלא אישור מיוחדש על בחירת הכהונה.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

למרות שעיקר עיוננו היה בבירור שיטות רש"י ורמב"ן, לא נוכל לסיים דברינו בלא לברר פשטיה דקרא במאי קאי.
מתוך האמור לעיל עולה, כי לכל אחת מהשיטות ישנן ראיות מהכתובים וננסה כעת לסכמן¹⁴.

ראיות הרמב"ן:

א. לשיטתו, הפרשיות באות כסדרן ומשמען. ואף אם אנו מקבלים את העיקרון של "אין מוקדם ומאוחר בתורה", לא בטל תוקף הראיה. עצם העובדה, שהתורה הקדימה את בחירת אהרן ובניו לכהונה לספור מעשה העגל, מוכיחה, כי מבחינה רעיונית אין הבחירה קשורה למעשה זה. ב. מתוך האמור בספר במדבר, ג', ו: "הקרב את מטה לוי והעמדת אותו לפני אהרן הכהן ושרתו אותו... ונתת את הלויים לאהרן ולבניו נתונם נתונם המה לו מאת בני ישראל", וגם מהאמור בבמדבר, י"ח, ב: "וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עלי ושרתוך", משמע, כי עיקר הבחירה היא באהרן ובניו, ורק בשלב שני מצרפים אליו את הלויים כמשרתים אותו. כמו כן, אין המקרא מפרש במקומות אלו את סיבת בחירת שבט לוי.

הראיות לרש"י:

א. בעקבות מעשה העגל אומר משה לשבט לוי: "מלאו ידכם היום לה' כי איש בבנו ובאחיו" (שמות, ל"ב, כט). ופירש שם רש"י:
"בדבר זה תתחנכו להיות כוהנים למקום".

וזו באמת משמעות מילוי ידיים בכל מקום (עיין שמות, כ"ט, ט, כט, לה; מלכ"א, י"ג, לג; ועוד). ב. ברכת משה לשבט לוי (דברים, ל"ג, ח-יא) מדברת במפורש על תפקידי כהונה ('תמיך ואוריך') שניתנו לשבט לוי, כנראה בעקבות מעשה העגל (כך פירש רש"י, והסכים לו רמב"ן) ומייחסת אותם לכלל השבט. ג. הראיה העיקרית היא, כאמור, מהפסוק בדברים, י', ח, שהובא לעיל, וממנו משמע כי בחירת שבט לוי אירעה לאחר מעשה העגל, והיא הייתה בחירה הן לכהונה והן ללווייה¹⁵. נראים הדברים, כי אין לנו לדחוק אף לא אחד מהפסוקים הנ"ל, אלא לקיים את כל המקראות הללו. מסתבר, כי הן שויטת רש"י והן שיטת רמב"ן - דברי אלוהים חיים הן, ולכן יש לומר, כי בבחירת הכוהנים והלוויים ישנן שתי בחינות: מחד - לפנינו בחירה בזכות מעשים, ומאידך - בחירה סגולית.

14 במחקר החדש הוכר זה מכבר ההבדל בין התיאורים השונים של היחס בין הכהונה והלווייה, ודבר זה נתפרש שם ע"פ דרכם. וראה סיכום הדברים באנצ. מק. ערך כהונה, ואכמ"ל.

15 פסוק זה מבטל את האפשרות לפשר בין המקראות ולומר כי הכוהנים נבחרו בחירה סגולית והלוויים צורפו בגלל מעשיהם. וראה פירוש בכיוון זה במאמרו של ש. רוזנפלד, לעיל הערה 11.

הפסוקים בפרשת תצוה, המתארים את בחירת אהרן ובניו לכהנים בלא שום סיבה, מתארים את הבחירה הסגולית של אהרן לכהונה. בבחינה זו בוחרים מיד בתחילה את המשפחה שתשמש בתפקיד העיקרי – כהונה. המשך לפסוקים אלה הם הפסוקים בספר במדבר, פרק ג' ופרק י"ח, המדברים על הקרבת מטה לוי לפני אהרן לשרתו. גם שם אין מפורש הטעם לבחירה, ומסתבר, כי גם שם הבחירה היא סגולית (או כפי שרמזנו לעיל, משום שלוי הוא שבטו של אהרן). בבחינה זו אין כל קשר לבחירה עם מעשה העגל והיא הבחינה המתוארת בדברי הרמב"ן. מאידך, הפסוקים בפרשת כי תשא: "מלאו ידכם היום לה' כי איש בבנו ובאחיו", מוכיחים, כי השבט כולו נבחר בזכות מעשיו בחטא העגל. המשך להם הם הפסוקים בדברים י': "בעת ההיא הבדיל ה'...", המוכיחים, כי הבדלה זו היא בין לכהונה ובין ללווייה. זו היא הבחינה המתוארת בעיקרה בדברי רש"י, והיא הבחירה בזכות מעשים. אלא שכאן יש להתעכב ולבאר הבדל חשוב בין העולה מפשט הפסוקים הללו לבין המבואר בדברי רש"י: מפשט הפסוקים עולה, כי כל השבט כולו נבחר לשמש בכהונה ולווייה כאחד. דבר זה מתאשר גם מפסוקים אחרים בספר דברים, ובעיקר בפרק י"ח, פסוקים ו-ח: "זכי יבא הלוי... אל המקום אשר יבחר ה'. ושרת בשם ה' אלהיו ככל אחיו הלויים העמדים שם לפני ה'. חלק כחלק יאכלו...".

מפשט הפסוקים עולה, כי כל בן לוי רשאי לבוא ולשמש במקדש בירושלים ככהן. אמנם רש"י בעקבות חז"ל (ספרי, ומדרש תנאים למקום) מפרש זאת על לוי שהוא כוהן, ואולם פשט הפסוק מתייחס לבן לוי סתם. ואמנם הדין נותן, שכל בן לוי יהא רשאי לשמש בכהונה, שהרי אם בחירתם היא בזכות מעשיהם בחטא העגל, במה ייגרע כוחו של בן לוי סתם מבן אהרן, והרי הפסוק מעד: "וַיֹּאסֶפוּ אֵלָיו כָּל בְּנֵי לֵוִי". אדרבה, אילו היה מקום לשלול זכות זו מחלק משבט לוי – יש לשלול זאת דווקא מאהרן, שהיה הגורם לחטא. ואם תאמר, כי לשם שמיים נתכוון, מ"מ לא יהא חלקו עדיף מבן לוי סתם, שמעשיו וכוונתו היו לשם שמיים.

ואולם כפי שאמרנו לעיל, פסוקים אלה מתארים רק בחינה אחת בבחירת הכהונה והלווייה, והיא הבחירה בזכות מעשים. ועדיין קיימת הבחירה האחרת – הסגולית – שבה רק אהרן ובניו יכולים לשמש בכהונה. מעתה ברור, כי בפועל ישמשו בכהונה רק אהרן ובניו שנבחרו הן בבחינה הסגולית והן מכוח היותם חלק משבט לוי כולו שנבחר בעקבות מעשיו בעגל (בבחינה זו לא נתמעט אהרן, אם משום שנתכוון לשם שמיים, אם משום שעשה תשובה, אם משום שתפילת משה סייעה).

מדרש ההלכה לדברים י"ח פירש א"כ את הפסוקים ע"פ צירוף הבחינות יחד. אעפ"כ לא נמנעה התורה בדברים מלתאר את הבחינה שלפיה כל בן לוי רשאי לשרת בכהונה, וזאת כדי ללמדנו, שמצד הבחירה בזכות המעשים ראוי היה השבט כולו לשמש בכהונה, אלא שנתמעט חלקו בגלל הבחירה הסגולית הקיימת רק באהרן ובניו ולא בכלל השבט.